

איש האדמה

ויחל נח איש האדמה ויטע כרם: (בראשית ט כ.)¹

ויחל עוד שבעת ימים אחרים ויסף שלח את־היונה מן־התבה: (בראשית ח י.)²

רש"י בראשית ט כ

איש האדמה - אדוני האדמה, כמו (רות א ג) איש נעמי.³

אבן עזרא

איש האדמה יודע עבודת האדמה, והיא חכמה גדולה.⁴

מדרש תנחומא פרשת בראשית סימן יא

בשעה שאמר לו הקב"ה לאדם: "ארורה האדמה בעבורך בעצבון תאכלנה כל ימי חיידך" (בראשית ג יז), אמר אדם: רבש"ע, עד מתי? א"ל: עד שיוולד אדם מהול. כיון שנולד נח מהול, מיד ידע למך ואמר ודאי זה ינחמנו וגו'.⁵ ומהו "ממעשני ומעצבון ידינו"? קודם שנולד נח, לא כשהיו זורעין היו קוצרין. אלא, היו זורעין חטים וקוצרים קוצים ודרדרים. כיון שנולד נח, חזר העולם לישבו. קצרו מה שזרעו: זורעין חטים וקוצרין חטים, שעורים וקוצרין שעורים. ולא עוד, אלא עד שלא נולד נח עושין מלאכה בידיהם ... נולד נח התקין להם מחרשות ומגלות וקרדומות וכל כלי מלאכה.⁶

בראשית רבה לו ג

"ויחל נח איש האדמה" - נתחלל ונעשה חולין. למה? "ויטע כרם" - לא היה לו ליטע דבר אחר של תקנה? לא יחור אחד ולא גרופית אחת? אלא "ויטע כרם"! ומהיכן היה לו? אמר ר' אבא בר כהנא: הכניס עמו זמורות ונטיעות, ויחורים של תאנה, וגרופיות לזיתים ... אין אדם כונס דבר אלא אם כן היה צריך לו.⁷

¹ "איש האדמה" - ביטוי ייחודי בכל התנ"ך. יש אמנם בתנ"ך ביטויים דומים, על קין נאמר: "עובד אדמה" (בראשית ד ב), על עוזיה המלך נאמר: "כי אוהב אדמה היה" (דברי הימים ב כו י) ובזכריה יג ה: "איש עובד אדמה". את שלושתם נראה בהמשך, אבל הביטוי "איש אדמה", נמצא פעם אחת בכל התנ"ך, רק כאן.

² פרק קודם מצאנו "ויחל" אחר של נח. ויחל מלשון ציפיה, תוחלת לב, המתנה בחיל ומורא, יחזור העורב או לא? האמנם תם המבול? האם נתחיל מחדש? וכאן, "ויחל" שאכן התחיל נח לחדש פני אדמה וישובה. ויחל מלשון התחלה. החיבור שאנו עושים איננו על פי כללי הדקדוק, "ויחל" לשוב העורב ותום המבול הוא משורש ח"ל - חיכה, המתין הוסיף. ואילו "ויחל" של איש האדמה, שהוא נושאנו, הוא משורש חל"ל - התחיל. אבל לא יכולנו שלא לחבר שני "ויחל" אלה, אליהם ניתן אולי להוסיף גם את מי שמיחל ומצפה: "אוחילה לאל" ומבקש לרצות: "ויחל משה". ונחלה פני הדקדקנים שלא ישפטונו ברותחין.

³ ומי לא מסכים עם רש"י? רמב"ן, שמפרש: "איש האדמה - פירש רש"י אדוני האדמה ... ואינו כן, כי איש נעמי, לשון אישות, כמו איש ואשתו. ואחרים אמרו גדול האדמה וראשה ... אבל "איש האדמה" כמו אנשי העיר בעבור היותו דר בכל האדמה, לא בנה עיר ומדינה שיתייחס אליה, וכן איש שדה ... או שנתן לבו לעבוד את האדמה, לזרוע ולנטוע ... שכל נבדל לדבר יקרא כן". רש"י יכול לענות שאכן מצאנו קשר אישות בין הארץ ליושביה ועובדיה, כדברי הנביא ישעיהו פרק סב פסוק ד: "לא יאמר לך עוד עזובה ולא רצון לא יאמר עוד שממה כי לך יקרא חפצי בה ולא רצון בעולה כי חפץ ה' בך וארצך תבעל". רש"י שלא כרמב"ן היה עובד אדמה וחש בקשר המיוחד והמקומי של עובד האדמה עם אדמתו. רמב"ן לעומתו, מציג קשר ארצי כללי - איש שדר בכל מקום.

⁴ ובפירושו לבראשית פרק ה פסוק כט מוסיף אבן עזרא: "וחכמה גדולה היא עבודת האדמה. וספרים רבים חברו בה אנשי המחקר". אדם הראשון כבר לא היה בחיים בעת הולדת נח, אבל הידיעה הזו נמסרה במסורת מאב לבן.

⁵ נח מתקן את הקללה שנאמרה לאדם הראשון: "ארורה האדמה בעבורך" ולא רק כחקלאי גרידא, אלא גם כאומן וחרש המתקין כלים לעבודת האדמה. כך, עוד הרבה לפני המבול. ולאחר המבול הוא נוטע כרם ומקבל ברכה והבטחה מהקב"ה שלא תהיה עוד השחתה ושסדרי הטבע, עליהם מבוססת עבודת איש האדמה, שוב לא ישתנו: "זרע וקציר ... וקיץ וחורף ... לא ישבותו". וכמו כן גם ברית הארץ והקשת בענן. ראה דברינו [קשת בענן](#) וכן דברינו [זרע וקציר וקיץ וחורף לא ישבותו](#) בפרשת נח.

⁷ איש אדמה כאן הוא לא באזכור חיובי, אבל עדיין הטענה המרכזית של המדרש היא לגבי נטיעת הכרם דווקא. נח איש האדמה לא רק מכניס חיות לתיבה כי אם גם צמחים (תוספת של המדרש שאינה מוזכרת במקרא כלל, יש צורך לשמר את הבוטניקה והצמחיה לא פחות מאשר את הזואולוגיה ובעלי החיים). הוא טורח להכניס לתיבה כל מיני ייחורים ונטיעות על מנת לשוב ולחדש את עבודת האדמה מיד כשיתאפשר. הוא סמוך ובטוח שהאדמה לא תמחה במבול והיא תשוב ותפרח. וכך הוא אכן עושה כאשר הוא יוצא מן התיבה. אבל טענת המדרש היא למה דווקא כרם. ולא כרם לענבי מאכל, אלא כרם ליין שכידוע נגמר בכי רע.

"איש האדמה" – שלושה הם שהיו להוטים אחר האדמה ולא נמצא בהם תוחלת⁸. ואלו הם: קין, נח, ועוזיהו.⁹ קין – "קין היה עובד אדמה"¹⁰. נח – "ויחל נח איש האדמה"¹¹. עוזיהו – "אכרים וכורמים בהרים ובכרמל כי אוהב אדמה היה" (דברי הימים ב כו).¹² "איש האדמה" - שעשה פנים לאדמה ושבשילו נתלחחה האדמה ושמיאל כל פני האדמה.¹³ "איש האדמה" - בן־קָרָךְ לשם בן־קָרָתוֹ.¹⁴ אמר רבי ברכיה: חביב משה מנח. נח משנקרא איש צדיק - נקרא איש אדמה. אבל משה, משנקרא איש מצרי - נקרא איש האלהים.¹⁵

בראשית רבה לב ו

אמר ר' יוחנן: נח מחוסר אמנה היה, אילולי שהגיעו המים עד קרסוליו לא נכנס לתיבה.¹⁶

⁸ בנוסחאות אחרות "תועלת". קין רצח את אחיו, נח השתכר ועוזיה סופו שנצטרע. כאן נראית בברור פחיתות עבודת האדמה, בעיקר אם יש בה "להיטות" ורואים בה חזות הכל: עבודת אדמה לשם עבודת אדמה, כפי שהמדרש אומר בהמשך "בורגר לשם בורגרות". ראה גם גמרא יבמות סג ע"א: "אמר ר' אלעזר: אין לך אומנות פחותה מן הקרקע". ושם בשבח המסחר בהשוואה לעבודת האדמה, מה שאולי מוכיח על כלכלת זמן התלמוד והעיסוק המועדף כבר אז על אבותינו.

⁹ ומדרש מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי יח כז מוסיף גם את לוט: "ארבעה היו לוהטין אחר האדמה ולא נמצאו כראוי: קין ונח ולוט ועוזיהו". הפסוק בלוט הוא: "וישא לוט את עיניו וירא את כל ככר הירדן", שנמשך אחר שפעת האדמה ועושרה של סדום.

¹⁰ קין היה עובד האדמה הראשון ואימו קוראת לו "איש". יש קשר מעניין בין נח לקין, כולל קשר משפחתי (אישתו של נח היא לפי המדרש נעמה "אחות קין טובל" (ראה רמב"ן בראשית ד כב) ותיקון החטא. וזה נושא נפרד שיש להאריך בו בפעם אחרת.

¹¹ על שכרותו של נח **ומדרשי שיכורים** הרחבנו בפורים. ראה תנחומא יג בפרשתנו: "שלשה נזקקו לאדמה ונעשו חולין, אלו הן: קין נח ועוזיהו. קין דכתיב: וקין היה עובד אדמה (בראשית ד) -מה כתיב: נע ונד תהיה בארץ. נח דכתיב: ויחל נח איש האדמה ויטע כרם - ונתבזה. וישת מן היין - אמרו חכמים: בו ביום נטע, בו ביום עשה פירות, בו ביום יצָר, בו ביום דָּךְךְ, בו ביום שתה, בו ביום נשתכר, בו ביום נתגלה קלונו. אמרו רז"ל: כשבא נח ליטע כרם, בא שטן ועמד לפניו. א"ל: מה אתה נוטע? א"ל: כרם, א"ל: מה טיבו? - פירותיו מתוקים בין לחים בין יבשים ועושים מהן יין המשמח לבבות, דכתיב: ויין ישמח לבב אנוש (תהלים קד). א"ל שטן: בוא ונשתתף שנינו בכרם זה. א"ל: לחיי. מה עשה שטן? הביא כבש והרגו תחת הגפן, אח"כ הביא ארי והרגו, ואח"כ הביא חזיר והרגו, ואח"כ הביא קוף והרגו תחת הכרם והטיפו דמן באותו הכרם והשקוהו מדמיהן. רמז לו שקודם שישתה אדם מן היין הרי הוא תם ככבש זו שאינה יודעת כלום וכרחל לפני גוזיה נאלמה. שתה כהוגן, הרי הוא גבור כארי ואומר אין כמותו בעולם. כיון ששתה יותר מדאי, נעשה כחזיר מתלכלך במי רגלים ובדבר אחר נשתכר נעשה כקוף עומד ומרקד ומשחק ומוציא לפני הכל נבלות הפה ואינו יודע מה יעשה, וכל זה אירע לנח הצדיק מה נח הצדיק שהקב"ה פירש שבחו כך, שאר בני אדם על אחת כמה וכמה".

¹² על להיטותו של עוזיה לאדמה וסופו שנצטרע, ראה שוב מדרש תנחומא בפרשתנו סימן יג: "בעוזיה כתיב: כי אוהב אדמה היה, שהיה מלך והפקיר עצמו לאדמה ולא נזקק לתורה. יום אחד נזקק לבית הועד. אמר להם: במה אתם עוסקים? אמרו לו: ב"הזר הקרב יומת". אמר להם עוזיה: הקב"ה מלך ואני מלך, נאה למלך לשמש פני מלך ולהקטיר לפניו. מיד, "ויבא אל היכל ה' להקטיר על מזבח הקטרת, ויבא אחרי עזריה הכהן ועמו כהנים לה' שמונים בני חיל" - וכלם מפרחי כהונה - "ויאמרו לו לא לך עוזיהו להקטיר לה' כי לכהנים בני אהרן המוקדשים להקטיר צא מן המקדש כי מעלת" - ולזה יצא עליו קצף מלפני ה'. מיד "ויזעף עוזיהו ובידו מקטרת להקטיר ובזעפו עם הכהנים והצרעת זרחה במצחו". באותה שעה נבקע היכל הילך והילך י"ב על י"ב מיל - "ויבהילוהו משם וגם הוא נדחף לצאת כי נגעו ה". מי גרם לו זו? שבטל מן התורה והפקיר עצמו לאדמה". המדרש נשען על פרק כו בדברי הימים ב, בו מסופר בהרחבה על עוזיה המלך שתחילתו טוב וסופו רע (בדומה ליואש הוא יהואש המלך). תרומת המדרש היא בקישור מעשי הבנייה והפיתוח העירוני והכפרי של עוזיה עם ניסיונו להיכנס אל הקודש, בבחינת: "פן תאכל ושבעת ... ורם לבבך". ועל דמותו של עוזיה יש לדון בפעם אחרת.

¹³ כאן שוב נוטה הכף לחיוב: "מילוי פני האדמה" ו"עשיית פנים לאדמה" - "לעבדה ולשומרה" (הפרכת השממה). ועוד יותר: "בשבילו נתלחחה האדמה", היינו, הגשם יורד בזכות עובדי האדמה. כפי שנראה גם מפשוטו של פסוק: "וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ וכל עשב השדה טרם יצמח כי לא המטיר ה' אלהים על הארץ ואדם אין לעבד את האדמה" (בראשית ב ה). ראה בראשית רבה יג ח על פסוק זה: "אלמלא אדם אין ברית כרותה לארץ להמטיר עליה". אך בהמשך שוב מדרש בכיוון האחר: "ואדם אין לעבד את האדמה - ואדם אין להעביד את הבריות להקב"ה, כאלוהי וכחונני המעגל ... לא נברא אדם אלא לעמל. אם זכה, הוא עמל בתורה ואם לא זכה, הוא עמל בארץ. אשריו לאדם שהוא עמל בתורה".

¹⁴ עובד אדמה לשם עבודת האדמה. אדם המשוקע כולו בעבודת האדמה "לשמה" - ביטוי שאינו לגנאי, אך גם לא לשבח מיוחד.

¹⁵ בכל הכבוד ל"איש האדמה", אין הוא באותה דרגה כמו "איש האלהים". נח מתחיל כ"צדיק תמים" ומסיים ב"איש האדמה" ואילו משה מתחיל כ"איש מצרי" ומסיים כ"איש האלהים". ראה דרשנו **משה איש האלהים** בפרשת וזאת הברכה. אלא שהנושא בו דן מדרש זה איננו מעמד איש האדמה, אלא השוואה בין נח למשה. ראה דברים רבה יא ג: "נח אמר למשה: אני גדול ממך שניצלתי מדור המבול. א"ל משה: אני נתעליתי יותר ממך. אתה הצלת את עצמך ולא היה בך כח להציל את דורך ... למה הדבר דומה? לשתי ספינות שהיו בים והיו בתוכן שני קברניטין. אחד הציל את עצמו ולא הציל את ספינתו ואחד הציל את עצמו ואת ספינתו. למי היו מקלסין? לא לאותו שהציל את עצמו ואת ספינתו?". מדרש זה מופיע בפרשת וזאת הברכה ודן בשבח של משה לא רק בהשוואה עם נח, אלא גם בהשוואה עם אברהם, יצחק, יעקב ועוד. בהשוואה עם "איש האלהים" בודאי ש"איש האדמה" הוא נחות. שוב מצאנו בפירוש משך חכמה לבראשית ט כ, שמרחיב בנושא זה של הצדיק המתבודד, צדיק לעצמו (צדיק מיט פעלץ) מול צדיק ותלמיד חכם שפורש לעסקי ציבור: "ויחל נח איש האדמה במדרש פרשה ל"ו (סעיף ג') אמר רב ברכיה: חביב משה מנח, נח משנקרא איש צדיק נקרא איש האדמה. משה, משנקרא איש מצרי (שמות ב, יט), נקרא איש אלקים (דברים לג, א). הענין, דיש שתי דרכים בעבודת השם יתברך, דרך אחד מי שמייחד עצמו לעבודתו יתברך ומתבודד, ויש מי שעוסק בצרכי צבור ומבטל עצמו בשביל הכלל ומפקיר נפשו עבורם. אם כן, צריך לומר לפי המושג, שזה שמתבודד יעלה מעלה מעלה, וזה ירד ממדרגתו. וכן אמרו קהלת רבה, "כי העושה יהולל חכם" - רבי יהושע בן לקיש שכח ב' הלכות בשביל שעסק בצרכי צבור. ובכל זאת מצאנו שנח התבודד, ולא הוכיח את בני דורו, לכן אמרו עליו, שאף הוא היה ראוי לכלייה, ורק מתבודד לעצמו היה, בכל זאת אחר שנקרא איש צדיק ירד ממדרגתו ונקרא איש האדמה. ומשה נקרא איש מצרי - שהוכרח לגלות, שזה מורה פחיתות בנפש - הואיל ומסר עצמו על ישראל בהריגת המצרי נקרא איש אלקים, שהגיע לתכלית השלמות מה שיוכל האדם להשיג ועיין מדרש רבה ברכה, וד"ק". וכבר הרחבנו בנושא השוואה **בין נח למשה ובין נח לאברהם** בפרשה זו. ראה גם **כי העושה יהולל חכם** בקהלת.

¹⁶ וביציאתו מן התיבה אומר המדרש (בראשית רבה לד ו): "צא מן התיבה - ולא קיבל עליו לצאת. אמר: אצא ואהיה פרה רבה למארה? עד שנשבע לו המקום שאינו מביא מבול לעולם, שנאמר: "כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי מעבור מי נח" (ישעיה נד ט). ואילו דמסתפינא, היינו אומרים מדרש משלנו, בהמשך להערת שוליים 6 לעיל. סירובו של נח להיכנס לתיבה, עד שלא הגיעו

זכריה פרק יג פסוק ה

ואמר לא נביא אנכי איש עובד אדמה אנכי כי אדם הקנני מנעורי.¹⁷

מדרש שמואל (בובר) פרשה ד

מעשה ברבי ישמעאל ורבי עקיבה שהיו מהלכין בחוצות ירושלים והיה עמהן אדם אחד. פגע בהם אדם חולה, אמר להן: רבותי, אמרו לי במה אתרפא. אמרו לו: קח לך כד וכך עד שתתרפא. אמר להן אותו האיש שהיה עמהן: מי הכה אותו בחולי? אמרו לו: הקב"ה. אמר להן: ואתם הכנסתם עצמכם בדבר שאינו שלכם?! הוא הכה ואתם מרפאין! אמרו לו: מה מלאכתך? אמר להן: עובד אדמה אני והרי המגל בידי. אמרו לו: מי ברא את האדמה? מי ברא את הכרם? אמר להם: הקדוש ברוך הוא. אמרו לו: ואתה מכניס עצמך בדבר שאינו שלך? הוא ברא אותו ואת אוכל פריין שלו?! אמר להן: אין אתם רואין המגל בידי? אילולי שאני יוצא וחורשו ומכסחו ומזבלו ומנכשו לא העלה מאומה. אמרו לו: שוטה שבעולם! ממלאכתך לא שמעת מה שכתוב "אנוש כחציר ימיו" - כשם שהעץ אם אינו נזבל ומתנכש ונחרש אינו עולה, ואם עלה ולא שתי מים (ולא נזבל) אינו חי והוא מת. כך, הגוף הוא העץ, הזבל הוא הסם, איש אדמה הוא הרופא.¹⁸

ספר הכוזרי מאמר ב אות סח

אמר החבר: מצא אותה מה שמצא נושאייה, נתדלדלה בדלותם וצרה במיעוטם.¹⁹ והיא בעצמה החשובה שבלשונות... שהיא הלשון אשר דבר בה ה' יתברך עם אדם וחווה, ובה דברו שניהם, כאשר יורה על זה הגזר, אדם מאדמה, ואשה מאיש, וחווה מחי,²⁰ וקין מקניתי, ושת משת, ונח מינחמנו...²¹

שבת שלום
מחלקי המים

"מים עד נפש", כמו גם סירובו לצאת מן התיבה עד שלא יקבל הבטחה ששוב אין הקב"ה משחית את העולם מסמלים את "איש האדמה" שבו. לא חוסר אמונה כאן, אלא "צומוד" של אדם שהסיר את ארירת הארץ של אדם הראשון והביא את המחרשה והמגל לעולם. איש זה לא מוכן לצאת מהתיבה עד שהקב"ה ייטבע ששוב אין הוא משחית את האדמה. ראה דבריני [שבועות נח – קץ העונש הטוטאלי?](#) בפרשת נח.

¹⁷ מכל האזכורים שהבאנו בהערה 1 לעיל, פסוק זה שבזכריה הוא הקרוב ביותר ל"איש האדמה" של נח. "איש עובד אדמה" כתוב כאן. אלא שפסוק זה עצמו אומר דרשני והסבירני. ראשית, עצם הבנת פשט הפסוק ושנית, האם אזכור איש האדמה כאן הוא לחיוב או לשלילה? ראה פרק יג שם שמדובר בנביאי שקר שלעתיד לבוא תתגלה תרמיתם והם יוכו ויכרתו מהארץ. והאיש אשר נחשד כנביא שקר יתגונן ויסביר את פשר מעשיו שהוא עובד אדמה ולא נביא (שקר). ראה מצודת דוד, רד"ק ודעת מקרא על הפסוק. עובד אדמה עוסק בדברים הבסיסיים והארציים, בהם קשה להוליד שולל ולהטעות אחרים. איש האדמה הוא איש פשוט ואמת שלמעשיו יש תוצאות הנראות לעין (לטוב או לרע). למרות ההקשר השלילי הכולל של פרק זה, נראה שניתן לדרוש פסוק זה לחיוב. השווה עם הפסוק בעמוס ז: "ויען עמוס ויאמר אל אמציה לא נביא אנכי ולא בן נביא אנכי כי בוקר אנכי ובולס שקמים" וראה רש"י, רד"ק ומצודות שם. ועדיין צריך עיון.

¹⁸ מדרש זה שייך לעניין אחר, לאופן בו חז"ל מסתכלים על מלאכת הרפואה. האם הרופא נחשב כמי ש"מתערב בטבע" ומלאכת הרפואה היא דבר חריג, או שלא. באנו מחלוקת רש"י והרמב"ם לגבי הסיבה לגניזת ספר רפואות ע"י חזקיהו המלך (פסחים פרק ד משנה ט, ברכות ע"ב). רש"י סובר שחזקיהו גנז את ספר הרפואות משום שחדלו להתפלל ולהאמין בישועת שמים והסתמכו רק על הרפואים; ואילו הרמב"ם סבור שזו לא סיבה לגנוז ספר רפואות, אלא שהיו בו ענייני עבודה זרה. ומדרש זה נראה כדעת הרמב"ם. כל זה מנקודת מבט מקצוע הרפוא וברשות שניתנה לו לרפא. ראה דבריני [רפוא ירפא](#) בפרשת משפטים וכן [אל נא רפא נא לה](#) בפרשת בהעלותך. מה שמעניין אותנו הוא דווקא מעמד איש האדמה. עבודת האדמה היא הדוגמא אליה מושווה מקצוע הרפואה וממנה הוא מקבל את לגיטימיותו. על עבודת האדמה אין ויכוח. החקלאי פולח את האדמה, מעבדה ומשמרה כדרך הטבע ואינו מצפה שהמלאכה תיעשה מן שמיא. בה בעת, ענינו נשואות תמיד לגשם, לרוחות וטללים שבלעדיהם אין לעבודתו קיום. הראשון שלמדנו זאת, היה נח.

¹⁹ החבר עונה לשאלת מלך כוזר על מצבה הירוד של לשון הקודש (השפה העברית), בעיקר בהשוואה עם השפה הערבית. שאלת הכוזרי היא: "אמר הכוזרי: היש לעברית מעלה על לשון הערב, היא יותר שלמה ורחבה ממנה, ואנחנו רואים את זה בעינינו".

²⁰ בדוק היכן ומתי ניתן לחוה השם "חווה".

²¹ אחת המעלות הגדולות של העברית - לשון הקודש - היא תכונת "לשון נופל על לשון", תופעה שניכרת במיוחד בפרשיות הראשונות של חומש בראשית. ראה רש"י בראשית ב כג: "לזאת יקרא אישה כי מאיש לוקחה וגו' - לשון נופל על לשון, מכאן שנברא העולם בלשון הקודש". ואם אישואישה הוא לשון נופל על לשון וכן אדםאדמה, מה נאמר לביטוי "איש אדמה" המשלב ביניהם? שהוא לשון מתחבר על לשון? לשון משתלב עם לשון? "איש האדמה" הוא חיבור שני שמותיו של המין האנושי: איש ואדם. ונח עצמו מזכה אותנו בעוד "לשון על לשון", מיד עם לידתו: "ויקרא את שמו נח לאמר זה ינחמנו ממשעשנו ומעצבון ידינו מן האדמה אשר אָרְרָה ה'".

(כט).